

DOKTOR CEVAD HEY'ET 75 YAŞINDA

Selahaddin BEKKİ*

*Cevad Hey'et'e**Yarıya bölünmüş ana vetenin
Bu gün senden umur derdine melhem.**Qardaş, qoşalaşdı silahın senin;
Gündüzler-bıçaqdır, geceler-gelem.**Bahtiyar Vahabzade*

Türk dünyası, tarih boyu insanlığa ilmin ve medeniyetin gelişmesinde hususi hizmetleri olan büyük şahsiyetler bahşetmiştir. Bu şahsiyetlerin faaliyet sahaları, yalnız bir halka, bir millete mahsus olmayıp bütün insanlığa yönelik olmuştur. Fârâbî, İbn-i Sina, Nizamî, Fuzulî, Yunus Emre, Gazali, Uluğ Bey, Katip Çelebi gibi ilk akla gelen simaların insanlığa hizmet ananesi çağdaş dünyamızda da devam etmektedir.

Türk dünyasının yetiştirdiği, kendi atalarının ananesini liyakatle devam ettiren büyük şahsiyetlerden biri de hiç kuşkusuz meşhur cerrah, Türkolog, edebiyatçı ve tarihçi Doktor Cevad Hey'et'tir.

Cevad Hey'et 24 Mayıs 1925 yılında Tebriz'de dünyaya gelmiştir. Babası Mirza Ali Hey'et devrinin önemli simalarındandır. O, İran Meşrutiyet inkılabının öncülerinden olmuş, başkanlığını yaptığı heyet, Mehmedeli Şah tarafından lağvedilmiştir. Meşrutiyetin yeniden kazanılmasında müstesna rol oynamıştır. Sonraki zamanlarda İran adliyesinin kuruluşuna iştirak etmiş, başsavcılık, temyiz mahkemesi başkanlığı, adalet bakanlığı ve birçok üst düzey devlet görevlerinde bulunmuştur.

Mirza Ali Hey'et Türk dünyası ve Müslüman devletleri arasında dostluk, birlik, manevi ve medeni ilişkilerin gelişmesinde öncülerden biri olmuş, bu birlik idealini kendi çocuklarına da telkin etmiştir. 1919'lu yıllarda Osmanlıda kurulan "İttihad-ı İslam" cemiyetinin İran'daki temsilcisi durumundadır. Aynı yıllarda Ermenilerin Nahçıvan'ı işgal etmeleri üzerine İran'dan gönderilen yardım heyetinin başkanı da odur. Böyle önemli bir çok heyete başkanlık ettiği ve başarılı sonuçlar aldığı için kendisine *heyet* mahlası takılmış ve bu mahlas sonraları "Hey'et" nesline soyadı olmuştur.

Mirza Ali Hey'et'in, öz evlatlarına hususiyle oğlu Cevad'a kalan en değerli mirası vatan ve millet sevgisi olmuştur. Cevad Hey'et babasını, kendisinin hocası,

* Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

üstadı ve manevi rehberi kabul etmiş, babası Mirza Ali Hey'et'in idealleri daima onun hayat yolunu aydınlatmıştır.

Annesi Me'sume Sultan, Fıruğ tayfasının lideri, tanınmış din âlimi Hacı Mirza Muhammed'in kızıdır. Cevat Hey'et'te dilimize ve edebiyatımıza karşı büyük bir merakın uyanmasında annesi Me'sume Sultan'ın ona çocukluğunda aktardığı folklorik malzemenin de önemli tesiri olmuştur.

Cevat Hey'et ilkokulu Tebriz'de, orta ve lise tahsilini Tahran'da harp okulunda tamamlayarak 1941'de Tahran Üniversitesinde tıp tahsiline başlar. İkinci yılın sonunda babasının da izniyle Türkiye'ye gelerek İstanbul Üniversitesinde öğrenimine devam eder. İstanbul'da kaldığı sürece, Türk halklarının tarih ve edebiyatıyla da yakından ilgilenir. 1946 yılında fakülteden mezun olan Cevat Hey'et, üç yıl süreyle yine İstanbul Üniversitesi ikinci cerrahi kliniğinde ihtisas yapar. İhtisasına devam etmek üzere Paris'e giden Cevat Hey'et üç yıl da orada öğrenimine devam eder. 1952'de uzman cerrah olarak İran'a döner. 1953 yılında işçilere mahsus Hidayet ve Adliye hastahanelerinde cerrahi klinikleri açar ve başarılı çalışmalara imza atar. 1954 yılında kapalı kalp ameliyatı, 1956'da - İran'da ilk defa olmak üzere - aort kapağı ameliyatı, 1962'de açık kalp ameliyatı yapar. 1969'da hayvanlar üzerinde ilk kalp nakli ameliyatını gerçekleştirir. Tıp sahasında gösterdiği bu yüksek başarıları, devlet tarafından I. derecede devlet nişanı ile ödüllendirilir. Cevat Hey'et'in tıp sahasında göstermiş olduğu bu başarılar onun dünyaca tanınmasına vesile olur.

Cevat Hey'et'in 1964'te Daneşe-pezeşki (Tıp Bilimi) adıyla çıkarmaya başladığı iki aylık dergi on iki yıl devam eder. Bu önemli tıp dergisi, 1976'da Mehemed Rıza'nın şahlığının 50. yıldönümü ile ilgili makale yayımlamadığı için İttılaat (Miilli tehlikesizlik = Milli istihbarat) bakanlığı tarafından kapatılır. 1957 yılından itibaren bibliyografya kısmında verdiğimiz tıpla ilgili eserleri yayımlanan Cevat Hey'et 1983'te Paris Uluslar arası Cerrahlık Akademisinin üyesi seçilir. Yüzden fazla makalesi dünyanın önemli tıp dergilerinde yayımlanır.

Ta öğrencilik yıllarından itibaren fiziki sağlamlık ile manevî sağlamlık arasında bir bağlantı olduğunu düşünen görkemli âlim, menfur şah rejiminin zulmü altında ezilmiş olan halkı için birinci derecede manevi sağlamlığın olması gerekliliğine inanır. Büyük ve şerefli geçmişe sahip olan halkının dilinin, tarihinin, edebiyatının yasak olması, ana dilinde okul, kitap, gazete ve dergi olmaması ve halkının toptan cahillliğe mahkum edilmesi Cevat Hey'et'in yüreğinde onulmaz yaralar açar.

İran devriminden sonra, 1979 yılında Cevat Hey'et, yarım asırdan fazla yasaklanmış ve köreltilmiş olan kendi halkının dilini, edebiyatını diriltmek ve soydaşlarına öğretmek için kendi gibi düşünen arkadaşlarıyla birlikte **Varlık**¹

¹ Derginin tanıtımı için bkz., A. Bican Ercilasun, "Tahran'da Çıkan Türkçe Bir Dergi: Varlık", **Türk Dünyası Üzerine İncelemeler**, Ankara 1993, s. 300-311.

dergisini çıkarmaya başlar. Cevad Hey'et'in edebiyat dünyasına girmesi de bu dergiyi çıkarmasıyla olur. Cevad Hey'et 21 yıldır, Varlık dergisinde Azerbaycan halkının varlığı ve onun sosyal problemlerinin halli konusunda durmadan yazmaktadır. O, bir hekim olarak bir yandan insanların fizik ağrılarını gidermeye, hastalıklarını iyileştirmeye çalışırken, diğer taraftan da bir Türkolog ve edip olarak kendi halkının manevî derterini, psikolojik rahatsızlıklarını tedavi etmeye çalışmaktadır.

Doktor Cevad Hey'et, Varlık dergisindeki yazıları, aşağıda künyelerini verdiğimiz kitapları ve beş dilde yayımlanan makaleleriyle dünya ve Türklük leminde haklı bir şöhrete sahip olmuştur. Onun insanlık ve Türklüğe hizmeti yazdıklarıyla sınırlı değildir. 1940 yılında babası Mirza Ali Hey'et ve kardeşi Firuz'la beraber Türk-İran Dostluk ve Medeniyet Cemiyeti'ni kurar. 1993'te Tahran'da açmış olduğu Türk Kültür Merkezi ile Türk kültürünün İnan'da tanınmasına ve bu vesileyle Türkiye-İran-Azerbaycan arasındaki dostluğun gelişmesine katkıda bulunur.

Dünyaca tanınan görkemli âlim, -babası gibi- Karabağ'da Ermeni zulmüne uğrayan Türklere yardıma koşanların da başında yer alır. Bir yandan İnan'a sığınan Karabağlı göçmenlere madd açıdan yardım ederken diğer taraftan da Azerbaycan'ın haklı davasını katıldığı uluslar arası toplantılarda dile getirir.

Görkemli lim, Azerbaycan ilim ve medeniyetinin inkişafı, İnan-Azerbaycan ilişkilerinin kuvvetlendirilmesi yolundaki gayretlerinden dolayı birçok nişana layık görülmüştür: Azerbaycan Milli Yaradıcılık Akademisinin Fahri yeliği (1991); M. E. Rezulzade adına Bakü Devlet niversitesinin (1992), N. Nerimanov adına Tıp niversitesinin (1994), Xezer niversitesinin (1995) fahri doktorluğu; Azerbaycan E.Ahundov Edebiyat Enstitüsünün (1982), N. Tusi adına Azerbaycan Pedagoji niversitesinin (1993), Azerbaycan niversitesinin (1996) fahri profesörlüğü. Ayrıca Azerbaycan Yazıılar Birliğinin "M. F. Axundov adına mükafatı"na, (1991), "Dede Qorkut" Assosiasiyası'nın tesis ettiği "Mehmed Araz" dlne (1994) layık görülmüş ve bu ödüllerin madd mükafatını Karabağlı göçmenlere harcamıştır. İnan Üniversitesi Doktor Cevad Hey'et'e fahri Türkoloji (23.01.1997) ve Tıp Doktoru (12 Mart 1997) payesi vermiş, Türk Dil Kurumu da Cevad Hey'et'i 08.06.1996 tarihinde şeref yeliği'ne seçmiştir.

Doktor Cevad Hey'et halen Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tarafından çalışmaları sürdürülen "Türk Dünyası Edebiyatı" projesinde görevlidir ve "Edebiyat Kavramları Ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü"nn hazırlanmasında başkan yardımcılardan (İnan) biri olarak çalışmaktadır.

Azerbaycan'ın ünlü yazarı Anar, Dokror Cevad Hey'et ve Varlık dergisi hakkında aynen şöyle diyor: "...Boşuna deyil ki, Cavad Bey temelini koyduğu ve uzun iller boyu mxtelif etinliklere dzerek yaşatdığı dergini de 'Varlığ' adlandırmıştır. Varlığ-hayat, kainat, dünyada grdymz ve yaşadığımız her şeyin

küllü demektir. Amma Cavad Hey'et'in bu adla neşr etirdiği jurnal, ilk növbede, İran devletinin içinde öz milli medeniyeti, edebiyatı, dili olan bir xalqın-Azərbaycan Türklərinin Varlığı demektir. ...Cavad Hey'et'in özünün varlığı ve neşr etdiyi "Varlığı"nın varlığı me'neviyyat dünyamızın yaşaması, zenginleşmesi, qorunması demektir."

Bahtiyar Vahabzade'nin Cevad Bey hakkındaki duası, yalnızca kendisinin ve 30 milyonluk bir halkın değil, 250 milyonluk koca bir milletin arzusudur: "Ezizim Cavad Bey, o göze görünmez Xuda sene arzularını heyata keçirebilecek qeder ömür versin. Eslinde senin arzuların 30 milyonluq böyük bir milletin arzularıdır."

Yukarıda kısaca hayat hikâyesini verdiğimiz Doktor Cevad Hey'et'in tıp dalında üç kitap, 60 makale; Türk dili, edebiyatı, tarih ve medeniyeti hakkında sekiz kitap 180 civarında makale; çeşitli konulardaki görüş ve eleştirilerinin yer aldığı 15 polemik yazısı ve kendisiyle yapılan 21 röportaj olduğunu biliyoruz². Bunların dışında kendisi ve Varlık dergisi hakkında da bir çok ülke basınında 125 adet haber içerikli yazı çıkmıştır. Biz burada sayın Hey'et'in tüm bibliyografyasını vermek yerine -ki ileride yayımlamayı planladığımız kitaba alacağız- kitap halinde yayımlanan eserleri ile Türk okuyucusunun ulaşabileceği Türkiye'de yayımlanmış olan çalışmalarının künyelerini vermekle yetiniyoruz.

Doktor Cevad Hey'et'in Eserleri

a-Tıbbı Dair Kitapları:

1-Cerrahiye Dersleri, Tahran 1997 (Farsça)

2-Tromboflebitin Müalicəsi, Tahran 1957 (Farsça)

3-Umumi Cerrahlık, Tahran 1965 (Farsça)

b-Türk Dili, Edebiyatı, Tarihi ve Sosyal Konuları İçeren Kitapları

1-Azərbaycan Edebiyatına Bir Baxış, Bakü 1993.

2-Azərbaycan Edebiyat Tarixine Bir Bahış, I. Cilt Tahran 1980; II. Cilt Tahran 1990. Eserin birinci cildinin ikinci baskısı **Varlık Dergisi**, (Yıl 19, No 104-1) tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır. Eser 1993'te Bakü'de kiril harfleriyle de yayımlanmıştır.³

² M. R. Hey'et, Cevad Hey'et'in Eserlerinin Bibliyografyası, **Bıcaq ve Qelem (Doktor Cavad Hey'et)**, (Yayıma hazırlayan Terane Tofik qızı) Bakü 2000, s. 203-225.

³ Eserin "13-15. Asırlar Azərbaycan Edebiyatı" başlığını taşıyan bölümü Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğrencisi Ömer Erden tarafından Lisans tezi olarak çalışılmıştır. (Erzurum 1999). Eser, İrfan Murat Yıldırım tarafından **Kardeş Edebiyatlar Dergisi**, Sayı 7 (Erzurum 1983) s.41-43'te tanıtılmıştır.

3-Azerbaycan Şifahi Xalq Edebiyatı, Tahran 1988. Eser, Nurabbas Aslanov tarafından 1990 yılında Bakü'de kiril harfleriyle yayımlanmıştır.⁴

4-Edebiyatşünaslıq, Tahran 1995; Bakü 1997.⁵

5-İki Dilin Müqayesesi, Bakü 1989. Bu eser, **Müqayisetul-Lügeteyn** adıyla, Tahran 1984'te Farsça olarak yayımlanan eserin Azerbaycan Türkçesine çevirisidir.

6-Müqayisetul-Lügeteyn, Tahran 1984. Farsça olarak yazılan eser **Varlık Dergisi**'nin eki olarak yayımlanmıştır.

7-Türk Dili ve Lehcelerinin Tarixine Bir Bahış, Tahran 1987. Kitabın Farsça ismi, Tarih-i Zeban ve Lehçehay-ı Türki'dir⁶.

8-Türklerin Tarix ve Medeniyetine Bir Baxış, Tahran 1986-87⁷.

Yukarıda sıraladıklarımızın dışında Sayın Hey'et'in **Garp Felsefesi Tarihi** adlı bir kitabının **Edebiyatşinaslık** adlı kitabında yayıma hazır olduğu haber veriliyorsa da kitap henüz yayımlanmamıştır.

c-Cevad Hey'et'in Türkiye'de Yayımlanmış Çalışmaları

1-Kitaplar

1-**Türklerin Tarih ve Kültürüne Bir Bakış**, (Aktaran, Melek Müderriszade), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, 192 s.⁸

2-Bildiriler-Makaleler

⁴ Bu eser Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu tarafından, Semih Bilici ve Erdal Özgüner'e Lisans Tezi olarak hazırlanmıştır. (Erzurum 1999)

⁵ Bu eser Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu tarafından, Meryem Aydın-Dursun Atlı ve Bülent Emir'e Lisans Tezi olarak hazırlanmıştır. (Erzurum 1998); Eserin tanıtımı "Dr. Cevad Hey'et'in 'Edebiyatşinaslık' Adlı Kitabı Üstüne", başlığıyla Selahaddin Bekki tarafından **Bilge Dergisi** Bahar 12 (Ankara 1997) s.77-78'de yapılmıştır.

⁶ Eserin tanıtımı için bkz., A.Bican Ercilasun, **Türk Kültürü**, Sayı 295, (Kasım 1987), s.51-53.

⁷ Kitapla ilgili geniş bilgi Cevad Hey'et'in Türkiye'de yayımlanmış çalışmaları adlı kısımda verilmiştir.

⁸ Kitabın orijinal ismi; **Türklerin Tarih ve Ferhengine Bir Bahış**'tir. İlk baskısı Tahran 1987 tarihini taşımaktadır ve **Varlık Dergisi**'nin ilavesi olarak yayımlanmıştır. Eser, 1993'te Bakü'de Dr Elmira Mirzayev tarafından kiril alfabesiyle yayımlanmıştır. Eserin son baskısı **Varlık Dergisi**'nin özel sayısı olarak (Yıl 20, No 11-4) Tahran 1998'de bazı ilavelerle yayımlanmıştır.

1-"Azerbaycan Türkçesinin Tarihi", **Türk Kültürü**, Sayı 294, (Ekim 1987), s.16-34.

2-"Azerbaycan'ın Adı ve Sınırları", **Avrasya Etütleri Dergisi**, Yaz 2, (1994), s.94-100⁹

3-"Azerbaycan'ın Türkleşmesi ve Azeri Türkçesinin Teşekkülü", **Yeni Türkiye (Türk Dünyası Özel Sayısı II)**, Yıl 3, Sayı 16, (Temmuz-Ağustos 1997), s.1645-1650.

4-"Azeri Edebiyatı", maddesi, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul 1994¹⁰

5-"Baku Seferi" **Türk Yurdu**, cilt 10, nr. 31 (378), (Nisan 1990), s.62-63

6-"1906-1988 Şehriyar", **Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, Sayı 5, (1989), s.29-37.

7-"Dede Korkut Destanlarının Yaratıldığı Çağ ve Bölge Hakkında Birkaç Söz", **İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri**, (Ankara, 1-7 Temmuz 1993), Ankara 1995, s.253-259.

8-"Eski Türklerde Takvim ve Nevruz Bayramı", **Türk Dünyasında Nevruz Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri**, (Elazığ, 18-20 Mart 1999), Ankara 2000, s.157-161.

9-"Fars" (İran'da eyalet ve eskiden burada yaşayan kavim), maddesi, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, cilt 12, İstanbul 1995, s. 174-176.

10-"Fuzûli'nin Söz Dağarcığı", **Türk Kültürü Araştırmaları**, Sayı 2, (Ankara 1988), s.101-112

11-"Genceli Nizami'nin 'Hamse'sinde Türkçe Sözcükler, Mefhumlar ve Atasözleri", **Millî Kültür**, Sayı 90, (Kasım 1991), s.56-63.

12-"Horasan Türkçesi" **Türk Dünyası Dergisi**, Sayı 5, 1994

13-"Muhammet Emin Resulzade", **Millî Kültür**, Sayı 87 (Ağustos 1991), s.34-38.

14-"Nevruz Bayramı İran'da", **Nevruz**, (Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni -Sempozyumu- Bildirileri), (Ankara, 20-22 Mart 1995), Ankara 1995, s. 119-125.

⁹ Bu makale aynı isimle, **Çağdaş Azerbaycan Dergisi**, Sayı 4-5, (1994)'te yayımlanmıştır.

¹⁰ Adı geçen madde henüz yayımlanmamıştır. 'Azerbaycan' maddesinde 'Türk edebiyatı' maddesine gönderme yapılmaktadır.

15-“Nevruz Geleneği ve Azerbaycan”, **Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri**, (Ankara, 20-22 Mart 1995), Ankara 1995, s.125.¹¹

16-“Oğuzname veya Mecmaü'l-Emsal-i Mehmed Ali”, **Türk Kültürü**, , Sayı 307. (Kasım 1988), s.38-43.

17-“Türklerde Alfabe Meselesi”, **Millî Kültür**, Sayı 78, (Kasım 1990), s.16-18.

18-“Türklerin Tarihinde Renklerin Yeri”, **Nevruz ve Renkler**, (Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri, Ankara, 19-21 Mart 1996), Ankara 1996, s.55-63.

19-“Ya Rab Bu Karanlık Gecenin Yoh mu Sabahı? Nur İstiyoruz Sen Bize Yangın Veriyorsun” (S. Demirel’e Mektup) **Azerbaycan Kültür Dergisi**, Ağustos 1994

20-“20’ inci Asrında Güney Azerbaycan Edebiyatı”, **Türk Kültürü**, Yıl XXIV, Sayı 272, (Aralık 1985), s. (35-45) 489-499¹².

KAYNAKLAR

1-ERCİLASUN, A. Bican, “Tahran’da Çıkan Türkçe Bir Dergi: Varlık”, **Türk Dünyası Üzerine İncelemeler**, Ankara 1993, s. 300-311.

2-Tofik kıızı, Terane, **Bıçak ve Qelem (Doktor Cavad Hey’et)**, Bakü 2000, 226 s. (Kitap, Doktor Cevad Hey’et’in 75.Yaş Gününe Armağan olarak hazırlanmıştır.)

3-Gasımlı, Muharrem, **Doktor Cevad Hey’et**, Bakü 1995, 216 s. (Kitap, Doktor Cevad Hey’et’in 70.Yaş Gününe Armağan olarak hazırlanmıştır.)

¹¹ Bu künye, A. Turan-İ. Dilek’in hazırlamış oldukları ‘Bir Bibliyografya Denemesi’, **Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri**, (Ankara, 19-21 Mart 1996), Ankara 1996, s.369-391, adlı çalışmada yer almaktadır. Ancak adı geçen kaynakta böyle bir bildiri yoktur.

¹² Aynı adla, **Azerbaycan Dergisi**, Sayı 253, (Eylül 1985), s.25-30’da yayımlanmıştır.